

ROZPORZĄDZENIE
MINISTRA ROLNICTWA I ROZWOJU WSI¹⁾

z dnia 2012 r.

**w sprawie wymagań weterynaryjnych dla nawozów organicznych i polepszaczy
gleby, wytworzonych z produktów ubocznych pochodzenia zwierzęcego,
produktów pochodnych lub z udziałem tych produktów**

Na podstawie art. 26 ust. 2 ustawy z dnia 11 marca 2004 r. o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt (Dz. U. z 2008 r. Nr 213, poz. 1342 oraz z 2010 r. Nr 47, poz. 278, Nr 60, poz. 372 i Nr 78, poz. 513) zarządza się, co następuje:

§ 1. Rozporządzenie określa:

1) wymagania weterynaryjne dla:

- a) umieszczania na rynku, wyłącznie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, nawozów organicznych i polepszaczy gleby w rozumieniu przepisów rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1069/2009 z dnia 21 października 2009 r. określającego przepisy sanitarne dotyczące produktów ubocznych pochodzenia zwierzęcego, nieprzeznaczonych do spożycia przez ludzi, i uchylającego rozporządzenie (WE) nr 1774/2002 (rozporządzenie o produktach ubocznych pochodzenia zwierzęcego) (Dz. Urz. UE L 300 z 14.11.2009, str. 1, z późn. zm.), zwanego dalej „rozporządzeniem nr 1069/2009”, wytworzonych z produktów ubocznych pochodzenia zwierzęcego, nieprzeznaczonych do spożycia przez ludzi, lub produktów pochodnych, lub z udziałem tych produktów, w tym zawierających mączkę mięsno-kostną lub przetworzone białko zwierzęce, o których mowa w rozporządzeniu Komisji (UE) nr 142/2011 z dnia 25 lutego 2011 r. w sprawie

¹⁾ Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi kieruje działem administracji rządowej – rolnictwo, na podstawie § 1 ust. 2 pkt 1 rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 18 listopada 2011 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi (Dz. U. Nr 248, poz. 1486).

wykonania rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1069/2009 określającego przepisy sanitarne dotyczące produktów ubocznych pochodzenia zwierzęcego, nieprzeznaczonych do spożycia przez ludzi, oraz w sprawie wykonania dyrektywy Rady 97/78/WE w odniesieniu do niektórych próbek i przedmiotów zwolnionych z kontroli weterynaryjnych na granicach w myśl tej dyrektywy (Dz. Urz. UE L 54 z 26.02.2011, str. 1, z późn. zm.), zwanym dalej „rozporządzeniem nr 142/2011”, z wyłączeniem użytych, jako nawóz organiczny lub polepszacz gleby pozostałości fermentacyjnych i kompostu, wymienionych w art. 10 rozporządzenia nr 142/2011 oraz nawozów naturalnych i polepszaczy gleby wymienionych w załączniku II, rozdział II do rozporządzenia nr 142/2011,

- b) unieszkodliwiania nawozów organicznych i polepszaczy gleby wymienionych w lit. a, zwanych dalej „nawozami organicznymi i polepszaczami gleby”;
- 2) sposób stosowania nawozów organicznych i polepszaczy gleby.

§ 2. Niedopuszczalne jest stosowanie nawozów organicznych i polepszaczy gleby:

- 1) na łąkach trwałych i pastwiskach trwałych, z wyłączeniem przygotowania stanowiska pod założenie plantacji traw;
- 2) pod uprawy roślin przeznaczonych do bezpośredniego spożycia przez ludzi, z wyłączeniem przygotowania stanowiska pod te uprawy w roku poprzedzającym sadzenie roślin.

§ 3. Powiatowy lekarz weterynarii może przeprowadzić kontrolę stosowania nawozów organicznych i polepszaczy gleby, na podstawie analizy ryzyka dostania się ich do łańcucha pokarmowego zwierząt gospodarskich.

§ 4. 1. Podmiot nabywający nawozy organiczne lub polepszacze gleby w celu ich bezpośredniego zastosowania na gruntach rolnych lub gruntach, do których mają dostęp zwierzęta gospodarskie, zgłasza zamiar ich nabycia powiatowemu lekarzowi weterynarii właściwemu ze względu na miejsce zastosowania nawozu organicznego i polepszacza gleby i jednocześnie:

- 1) okazuje:

- a) dokument potwierdzający tożsamość,
 - b) wypis z ewidencji gruntów lub inny dokument potwierdzający wielkość uprawianego gruntu;
- 2) przedkłada do podpisu dwa egzemplarze oświadczenia, którego wzór jest określony w załączniku do rozporządzenia.
2. Oświadczenie, o którym mowa w ust. 1 pkt 2, uprawnia do nabycia nawozów organicznych i polepszaczy gleby przez okres 30 dni od dnia podpisania tego oświadczenia przez powiatowego lekarza weterynarii.
3. Oświadczenie, o którym mowa w ust. 1 pkt 2, sporządza podmiot nabywający w dwóch egzemplarzach, po jednym dla siebie i podmiotu zbywającego.
4. Podmiot nabywający nawozy organiczne i polepszacze gleby przechowuje oświadczenie, o którym mowa w ust. 1 pkt 2, przez 2 lata od dnia jego sporządzenia.

§ 5. Podmiot zbywający nawozy organiczne i polepszacze gleby niezwłocznie po ich zbyciu przekazuje powiatowemu lekarzowi weterynarii właściwemu ze względu na miejsce przeznaczenia nawozu organicznego i polepszacza gleby kopię oświadczenia, o którym mowa w § 4 ust. 1 pkt 2.

§ 6. 1. Podmiot nabywający nawozy organiczne i polepszacze gleby przechowuje je:

- 1) w miejscu zabezpieczonym przed dostępem zwierząt gospodarskich – w przypadku opakowanych nawozów organicznych i polepszaczy gleby;
- 2) w pomieszczeniach zabezpieczonych przed dostępem zwierząt gospodarskich – w przypadku nieopakowanych nawozów organicznych i polepszaczy gleby.

2. Pomieszczenia, o których mowa w ust. 1 pkt 2, oczyszcza się i odkaża po zużyciu każdej partii nawozów organicznych i polepszaczy gleby.

§ 7. Załadunek i rozładunek nawozów organicznych i polepszaczy gleby odbywa się przy wykorzystaniu sprzętu nieużywanego przy utrzymywaniu zwierząt gospodarskich, przy czym sprzęt ten powinien być przechowywany w sposób uniemożliwiający zwierzętom dostęp do niego.

§ 8. 1. Nawozy organiczne i polepszacze gleby, przeznaczone do stosowania

doglebowego, po przywiezieniu na pole niezwłocznie miesza się z glebą przy użyciu maszyn przeznaczonych do tego celu.

2. Opakowania po nawozach organicznych i polepszaczach gleby:

- 1) zabezpiecza się przed dostępem zwierząt gospodarskich;
- 2) przechowuje w sposób uniemożliwiający ich kontakt ze sprzętem używanym przy utrzymywaniu zwierząt gospodarskich.

§ 9. Nawozy organiczne i polepszacze gleby, z wyjątkiem podłoży do upraw, mogą być umieszczane na rynku, wyłącznie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jeżeli mają oznaczony termin ważności.

§ 10. 1. Podmiot zbywający nawozy organiczne i polepszacze gleby, oprócz rejestru, o którym mowa w art. 22 rozporządzenia nr 1069/2009, dodatkowo prowadzi dokumentację, która zawiera:

- 1) imię, nazwisko, miejsce zamieszkania i adres albo nazwę, siedzibę i adres oraz podpis podmiotu nabywającego;
- 2) ilość nawozu organicznego lub polepszacza gleby nabytego przez podmiot nabywający;
- 3) numer rejestracyjny środka transportu służącego do przewozu nabytego nawozu organicznego lub polepszacza gleby;
- 4) datę nabycia.

2. Podmiot zbywający nawozy organiczne i polepszacze gleby przechowuje dokumentację, o której mowa w ust. 1, oraz oświadczenie, o którym mowa w § 4 ust. 1 pkt 2, przez 2 lata od dnia ich zbycia.

3. Jeżeli podmiotem nabywającym nawozy organiczne i polepszacze gleby jest osoba, o której mowa w sekcji 4 w rozdziale IV załącznika VIII do rozporządzenia nr 142/2011, osoba ta wpisuje do dokumentacji, o której mowa w tym artykule, także rodzaj składnika użytego do produkcji nawozu organicznego lub polepszacza gleby, który skutecznie zapobiega stosowaniu nawozu organicznego lub polepszacza gleby do celów żywienia zwierząt gospodarskich.

§ 11. Podmiot stosujący nawozy organiczne i polepszacze gleby, który jednocześnie jest ich wytwórcą, każdorazowo informuje powiatowego lekarza

weterynarii właściwego ze względu na miejsce przeznaczenia nawozu organicznego lub polepszacza gleby o zamiarze ich zastosowania.

§ 12. Wymagania weterynaryjne przy transporcie, pakowaniu i znakowaniu nawozów organicznych i polepszaczy gleby są określone w rozporządzeniu nr 1069/2009 i nr 142/2011.

§ 13. Nawozy organiczne i polepszacze gleby, których termin ważności upłynął, są przekazywane przez posiadający je podmiot do unieszkodliwienia poprzez spalanie w zatwierdzonych spalarniach lub współspalarniach.

§ 14. 1. Do nawozów organicznych i polepszaczy gleby wymienionych w art. 32 rozporządzenia nr 1069/2009 ust. 1 lit. d dodaje się, jako składnik skutecznie zapobiegający stosowaniu tych nawozów i polepszaczy do celów żywienia zwierząt gospodarskich, wapno nawozowe w ilości stanowiącej ekwiwalent zawartości 30% tlenku wapnia (CaO) w czystym składniku w nawozie organicznym lub polepszaczu gleby.

2. Dopuszcza się zastosowanie przez podmiot składników innych niż:

- 1) wymienione w przepisach rozporządzenia nr 1069/2009 i nr 142/2011, oraz
- 2) określone w ust. 1

– po uzyskaniu pozytywnej opinii dla takiego składnika w zakresie jego właściwości zapobiegania stosowaniu nawozu organicznego lub polepszacza do celów żywienia zwierząt gospodarskich, wydanej przez Państwowy Instytut Weterynaryjny – Państwowy Instytut Badawczy w Puławach, i uzyskaniu zatwierdzenia przez zakład wytwarzający nawóz organiczny lub polepszacz gleby, do którego dodawany jest składnik, przez powiatowego lekarza weterynarii właściwego miejscowo, ze względu na siedzibę zakładu stosującego ten składnik przy wytwarzaniu nawozu organicznego lub polepszacza gleby.

3. Dopuszcza się mieszanie nawozu organicznego lub polepszacza gleby ze składnikiem wymienionym w ust. 1 i 2 w zakładzie przetwórczym kategorii 2 lub kategorii 3 w rozumieniu przepisów rozporządzenia nr 1069/2009, w ramach linii produkcyjnej, na której jest wytwarzany nawóz organiczny i polepszacz gleby.

4. Informację o składniku użytym do znakowania nawozu organicznego

i polepszacza gleby umieszcza się na:

- 1) opakowaniu nawozu organicznego lub polepszacza gleby;
- 2) odwrocie dokumentu handlowego, wymienionego w rozdziale III załącznika VIII do rozporządzenia nr 142/2011, jeżeli nawóz organiczny i polepszacz gleby jest przewożony luzem.

§ 15. 1. Przepisów § 4, 5, § 6 ust. 1, § 8 ust. 2 oraz § 10 jeżeli zostało przyznane odstępstwo, o którym mowa w art. 22 rozporządzenia nr 1069/2009, nie stosuje się w odniesieniu do obrotu i stosowania nawozów organicznych i polepszaczy gleby opakowanych w opakowania jednostkowe i przeznaczonych wyłącznie do użycia na gruntach, do których nie mają dostępu zwierzęta gospodarskie.

2. Informacja o przeznaczeniu wyłącznie do użycia na gruntach, do których nie mają dostępu zwierzęta gospodarskie powinna być umieszczona także na opakowaniu zbiorczym podczas przechowywania i transportu.

§ 16. 1. Przepisów § 2, 4, 5, § 6 ust. 1 pkt 1 oraz § 8 ust. 1 nie stosuje się w odniesieniu do obrotu i stosowania nawozów organicznych i polepszaczy gleby opakowanych w opakowania jednostkowe i przeznaczonych do użycia wyłącznie dla roślin doniczkowych, do upraw szklarniowych i hydroponicznych.

2. Informacja o przeznaczeniu do użycia wyłącznie dla roślin doniczkowych, do upraw szklarniowych i hydroponicznych powinna być umieszczona także na opakowaniu zbiorczym podczas przechowywania i transportu.

§ 17. Traci moc rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 7 grudnia 2004 r. w sprawie wymagań weterynaryjnych dla dodatków do wzbogacania gleby (Dz. U. Nr 269, poz. 2676, z 2006 r. Nr 84, poz. 583 oraz z 2007 r. Nr 175, poz. 1231).

§ 18. Rozporządzenie wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia, z wyjątkiem § 14 ust. 4 pkt 1 oraz § 15 ust. 2, które wchodzi w życie po upływie 6 miesięcy od dnia ogłoszenia.

**MINISTER ROLNICTWA
I ROZWOJU WSI**

WZÓR

Oświadczenie

Ja, niżej podpisany(a)
(imię i nazwisko)

zamieszkały(a)
(miejsce zamieszkania i adres albo siedziba i adres)

legitymujący(a) się
(rodzaj i numer dokumentu potwierdzającego tożsamość)

zamierzam nabyć..... do dnia
(nazwa towaru) (data)

w ilości słownie:
(w tonach)

od do użycia wyłącznie, jako polepszacz gleby i nawóz
(nazwa i adres producenta lub zbywcy towaru)

organiczny.
Oświadczam, że:

1) znane są mi przepisy rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia.....
w sprawie wymagań weterynaryjnych dla nawozów organicznych i polepszaczy gleby, wytworzonych
z produktów ubocznych pochodzenia zwierzęcego, produktów pochodnych lub z udziałem tych
produktów (Dz. U. Nr, poz.) oraz

2) nie będę wykorzystywał(a) nawozów organicznych i polepszaczy gleby do żywienia zwierząt
gospodarskich.

Imię i nazwisko, miejsce zamieszkania i adres albo nazwa, siedziba i adres podmiotu zbywającego
nawozy organiczne i polepszacze gleby *)

Weterynaryjny numer identyfikacyjny i pieczęć zakładu lub podmiotu zbywającego nawozy organiczne i
polepszacze gleby *)

Ilość zakupionych nawozów organicznych i polepszaczy gleby w tonach*) **)

słownie

Nazwa gatunku zwierzęcia, z którego zostały wyprodukowane nawozy organiczne i polepszacze gleby *)

Miejsce i data odbioru nawozów organicznych i polepszaczy gleby*)

Użyty składnik*)

Sporządzono w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach - po jednym dla podmiotu zbywającego i podmiotu nabywającego.

.....
(podpis podmiotu zbywającego)*)

.....
(podpis podmiotu nabywającego)

*) wypełnia się po dokonaniu nabycia nawozu organicznego i polepszacza gleby.

**) w przypadku, gdy transportu zakupionego nawozu organicznego i polepszacza gleby dokonywano partiami, na każdą partię przewożonego nawozu organicznego i polepszacza gleby jest wystawiany odrębny dokument handlowy, a fakt podziału zakupionego nawozu organicznego i polepszacza gleby na partie zaznacza się w oświadczeniu.

.....
Data, podpis i pieczęć powiatowego lekarza weterynarii

UZASADNIENIE

Konieczność wydania nowego rozporządzenia w miejsce obowiązującego rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 7 grudnia 2004 r. w sprawie wymagań weterynaryjnych dla dodatków do wzbogacania gleby (Dz. U. Nr 269, poz. 2676, z późn. zm.) związana jest przede wszystkim ze stworzeniem warunków mających na celu egzekwowanie przestrzegania wymagań sanitarnych przy stosowaniu nawozów organicznych i polepszaczy gleby wytworzonych z produktów ubocznych pochodzenia zwierzęcego, produktów pochodnych lub z udziałem tych produktów.

Projekt rozporządzenia dostosowuje zakres kontroli wypełniania przez podmioty wymagań weterynaryjnych dla umieszczania na rynku i stosowania, wyłącznie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, nawozów organicznych i polepszaczy gleby zgodnie z przepisami rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1069/2009 z dnia 21 października 2009 r. określającego przepisy sanitarne dotyczące produktów ubocznych pochodzenia zwierzęcego, nieprzeznaczonych do spożycia przez ludzi, i uchylającego rozporządzenie (WE) nr 1774/2002 (rozporządzenie o produktach ubocznych pochodzenia zwierzęcego) (Dz. Urz. UE L 300 z 14.11.2009, str. 1, z późn. zm.) oraz rozporządzenia Komisji (UE) Nr 142/2011 z dnia 25 lutego 2011 r. w sprawie wykonania rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1069/2009 określającego przepisy sanitarne dotyczące produktów ubocznych pochodzenia zwierzęcego, nieprzeznaczonych do spożycia przez ludzi, oraz w sprawie wykonania dyrektywy Rady 97/78/WE w odniesieniu do niektórych próbek i przedmiotów zwolnionych z kontroli weterynaryjnych na granicach w myśl tej dyrektywy (Dz. Urz. UE L 54 z 26.02.2011, str. 1, z późn. zm.), mając na celu niedopuszczenie tych produktów bezpośrednio do łańcucha pokarmowego ludzi i zwierząt gospodarskich. W wymienionym zakresie projekt rozporządzenia stanowi wykonanie upoważnienia określonego w art. 26 ust. 2 ustawy z dnia 11 marca 2004 r. o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt (Dz. U. z 2008 r. Nr 213, poz. 1342, z późn. zm.) zgodnie, z którym minister właściwy do spraw rolnictwa może określić wymagania weterynaryjne dla umieszczania na rynku ubocznych produktów pochodzenia zwierzęcego oraz ich unieszkodliwiania, a także sposób wykorzystywania tych

produktów w zakresie, w jakim przepisy Unii Europejskiej ustanawiające przepisy sanitarne dotyczące produktów ubocznych pochodzenia zwierzęcego nieprzeznaczonych do spożycia przez ludzi, przewidują taką możliwość.

Zgodnie z przepisami projektu rozporządzenia nabycie nawozów organicznych i polepszaczy gleby może odbywać się po uprzednim zgłoszeniu zamiaru ich nabycia powiatowemu lekarzowi weterynarii. Obowiązek sporządzenia i okazania powiatowemu lekarzowi weterynarii oświadczenia spoczywa na podmiocie nabywającym nawóz organiczny i polepszacz gleby, który, zamierza zastosować te produkty na glebę. Nabywca, który zamierza zastosować te produkty na glebę, określa w oświadczeniu dane zbywcy, od którego zamierza nabyć nawóz organiczny i polepszacz gleby. Oświadczenie uprawnia do nabycia nawozu organicznego i polepszacza gleby w ciągu 30 dni od dnia podpisania oświadczenia przez właściwego miejscowo dla nabywcy, powiatowego lekarza weterynarii. Podmiotowi zbywającemu pozostawiony został obowiązek przekazania powiatowemu lekarzowi weterynarii, właściwemu ze względu na miejsce zastosowania nawozu organicznego i polepszacza gleby, kopii wypełnionego oświadczenia po dokonaniu zbycia nawozu organicznego i polepszacza gleby nabywcy.

Projekt rozporządzenia umożliwi producentom nawozów organicznych i polepszaczy gleby zastosowanie, jako składnika, który skutecznie zapobiega stosowaniu mieszaniny do celów żywienia zwierząt gospodarskich – tlenkowego wapna nawozowego, w ilości 30% wagi nawozu organicznego i polepszacza gleby. Rodzaj składnika użyty w nawozie organicznym i polepszaczu gleby jest uwidoczniany na odwrocie dokumentu handlowego towarzyszącego nawozom organicznym i polepszaczom gleby w obrocie.

Projekt rozporządzenia nie zawiera norm technicznych w rozumieniu rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 2002 r. w sprawie sposobu funkcjonowania krajowego systemu notyfikacji norm i aktów prawnych (Dz. U. Nr 239, poz. 2039 oraz z 2004 r. Nr 65, poz. 597), w związku z tym jego projekt nie będzie podlegał notyfikacji.

Projekt rozporządzenia został zamieszczony w Biuletynie Informacji Publicznej Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Biuletynie Informacji Publicznej Rządowego Centrum Legislacji stosownie do art. 5 ustawy z dnia 7 lipca 2005 r. o działalności lobbingskiej w procesie stanowienia prawa (Dz. U. Nr 169, poz. 1414, z późn. zm.).

Projekt rozporządzenia został zamieszczony w wykazie prac legislacyjnych Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Projekt rozporządzenia jest zgodny z prawem Unii Europejskiej.

OCENA SKUTKÓW REGULACJI

1. Podmioty, na które oddziałuje projektowane rozporządzenie.

Zakres podmiotowy projektowanego rozporządzenia obejmuje podmioty prowadzące działalność w zakresie produkcji, przechowywania, wprowadzania na rynek, przetwarzania, przewozu i zbierania ubocznych produktów pochodzenia zwierzęcego.

2. Konsultacje społeczne.

Projekt rozporządzenia był konsultowany z zainteresowanymi organizacjami społeczno-zawodowymi, a w szczególności z Krajową Izbą Lekarsko-Weterynaryjną, Polską Radą Izb Rolniczych, Polską Konfederacją Pracodawców Prywatnych, Ogólnopolskim Związkiem Zawodowym Lekarzy Weterynarii Inspekcji Weterynaryjnej, Polską Izbą Gospodarki Odpadami, Polskim Związkiem Producentów Pasz, NSZZ "Solidarność" Pracowników Weterynarii oraz z podmiotami przemysłu utylizacyjnego. W ramach konsultacji społecznych nie odnotowano uwag do projektu rozporządzenia.

3. Wpływ regulacji na dochody oraz wydatki sektora finansów publicznych.

Wejście w życie projektowanego nie ma wpływu na budżet państwa.

Rozporządzenie nie wymaga odrębnego finansowania.

4. Wpływ na rynek pracy.

Wejście w życie projektowanego rozporządzenia nie ma wpływu na rynek pracy.

5. Wpływ na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość, w tym na funkcjonowanie przedsiębiorstw.

Wejście w życie projektowanego rozporządzenia wpłynie na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość, w tym na funkcjonowanie przedsiębiorstw, ponieważ zwiększa ono bezpieczeństwo w zakresie profilaktyki chorób, które mogłyby być przenoszone za pośrednictwem ubocznych produktów pochodzenia zwierzęcego, w tym np. zwłok zwierząt gospodarskich.

6. Wpływ na sytuację i rozwój regionalny.

Projektowane rozporządzenie ma wpływ na sytuację regionalną i rozwój gospodarczy.

Pozwoli ono na terenach rolniczych na wykorzystanie nawozów organicznych i polepszaczy gleby, w zakresie udokumentowanym przez Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach. Wykorzystanie nawozów organicznych i polepszaczy gleby, jako materiału naturalnego wpłynie również na poprawę parametrów ekologicznych gleb.

Opracowano w Departamencie
Bezpieczeństwa Żywności i Weterynarii:

ZASTĘPCA DYREKTORA

Za zgodność pod względem
prawnym i redakcyjnym:

Z-ca DYREKTORA
Departamentu Prawno-Legislacyjnego

Adam Toborek

Akceptował: